

Підлужна Г. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Лінгвометодичні аспекти формування виразності читання в молодших школярів

Важливою складовою навчально-виховного процесу в сучасній початковій школі є літературне читання. Сутність початкової літературної освіти полягає в тому, що дитина має оволодіти читацькими й мовленнєвими навичками та вміннями, способами роботи над текстом, дитячою й навчальною книгою [3; 79]. Методику проведення сучасних уроків літературного читання не можна розглядати без елементів теорії та практики виразного читання.

Проведений аналіз науково-методичної літератури за обраною темою дає можливість констатувати, що впродовж останніх десятиліть проблему формування якостей читання в молодших школярів досліджувала значна кількість вітчизняних учених та педагогів (Б. Буяльський, Л. Іванова, А. Капська, Л. Коренюк, Г. Олійник, О. Савченко, Н. Скрипченко, І. Федоренко та ін.). Однак аналіз спеціальної літератури з питань виразного читання дає підстави зробити висновок, що деякі аспекти цієї проблеми все ще залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, більшої уваги, на наш погляд потребує методика формування цієї важливої якості читання в молодших школярів, адже від ступеня сформованості читацьких навичок залежить не тільки навчання та успішність учнів у середній ланці, а й інтелект дитини як особистості. Актуальність порушеної проблеми й зумовила вибір теми нашої публікації. Мета статті – розглянути окремі лінгвометодичні аспекти розвитку виразності читання в молодших школярів з метою надання методичної допомоги вчителям та студентам-практикантам.

Уже тривалий час у методиці навчання молодших школярів існує такий термін, як "якості читання". Їх чотири: усвідомленість, правильність,

швидкість та виразність. Ці якості взаємопов'язані та взаємозумовлені. Удосконалення однієї з них веде до поліпшення іншої. Виразне читання має важливе значення в навчальному процесі як для поглиблення розуміння, так і для розвитку емоцій, уяви і вихованням естетичних почуттів. Під виразним читанням у школі розуміється усне читання напам'ять чи за книгою, яке правильно передає ідейний зміст твору, його образи. Виразному читанню як одному з основних видів мовленнєвої діяльності притаманні всі її функції: виховна, комунікативна, пізнавальна, естетична.

Виразне читання – мистецтво синтетичне. Оволодіння ним є складним і поступовим процесом. Щоб навчити дітей виразного читання, учителеві необхідно самому добре ним володіти. Уже в добукварний період навчання грамоти діти готуються до виразного читання. Спочатку першокласники вдосконалюють звуковимову шляхом промовляння чистомовок, скоромовок, потішок тощо. Важливо одночасно звертати увагу на розвиток чуттєвої сфери дітей, їх образної уяви. З цією метою варто пропонувати школярам промовляти віршовані тексти з елементами інсценізації, імітуючи рухи персонажів. Така систематична робота допомагає першокласникам позбутися сором'язливості, скутості, сприяє розвитку творчих здібностей.

Найпоширеніший прийом формування виразності читання в букварний період навчання грамоти – виразне читання тексту вчителем та наслідування його дітьми. Під час опрацювання зв'язних текстів у "Букварі" необхідно поступово навчати першокласників "читати" розділові знаки: крапку, знак питання, знак оклику, пізніше – кому. Таким чином, діти *практично* знайомляться з поняттями "пауза", "зниження голосу", "підвищення голосу" та ін. На цьому етапі важливо пояснити школярам, що читати виразно – не означає читати занадто голосно, напружено. Важливо звертати увагу на зміст тексту й читати відповідно до нього: весело чи сумно, тихо чи звичайно, швидше чи повільніше тощо. У 2–4 класах провідну роль у формуванні виразності читання відіграє введення в зміст уроків спеціально дібраних і систематизованих вправ. Нагадаємо, що під системою вправ розуміють організацію

взаємопов'язаних навчальних дій, розміщених у порядку зростання мовленнєвих труднощів з урахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь і навичок [5; 27]. Аналіз науково-методичної літератури та передовий педагогічний досвід свідчать про ефективність наступних вправ, що впливають на рівень виразності читання:

- вправи для підвищення якості артикуляції (скоромовки, чистомовки дихальні вправи);
- вправи для визначення пауз;
- вправи для визначення логічного наголосу;
- вправи на регулювання висоти й сили голосу;
- вправи для розвитку навичок емоційно-образної виразності [1– 5].

Враховуючи жанрову специфіку творів, що вивчаються, дітям доцільно пропонувати запитання й завдання на зразок:

- З яким почуттям читаються колискові? У якому темпі, з якою силою голосу? Прочитайте їх наспівно, ласкаво.
- Читаючи лічилки, рахунок промовляйте швидко, а пояснення після паузи – повільніше.
- Потренуйтеся колядки й щедрівки читати весело, заклично. Поміркуйте, які речення варто читати як спонукальні, а які – як пояснення.

Під час читання важливо навчати дітей відтворювати почуття, настрої дійових осіб. Наприклад:

- Прочитайте так, щоб було зрозуміло, що хлопчик милується річкою, деревами, небом.
- Підготуйтеся до читання в особах. З якими почуттями читатимете свої слова?
- Знайдіть у тексті слова, вислови, які необхідно виділити голосом.

Працюючи над правильним інтонаційним забарвленням тексту, доцільно пропонувати завдання й запитання на зразок:

- Прочитайте слова мишенят з різною інтонацією (казка "Колосок").
- Знайдіть у другому абзаці речення, яке виражає здивування, прочитайте його

з відповідною інтонацією ("Наше відкриття" О. Буцень).

- Прочитайте текст і знайдіть у ньому авторську підказку щодо інтонації читання.
- Яку інтонацію читання підказують слова "ой", "гей"? ("Співанка про місяці" М. Підгірянки).
- Прочитайте останній абзац тексту та знайдіть речення, які необхідно вимовити з різною силою голосу ("Ловля летючих риб" М. Трублаїні).
- Прочитайте вірш мовчки, розгляньте, які в ньому розділові знаки; якою інтонацією це потрібно передати під час читання? (Наприклад, з інтонацією розповідного, питального, спонукального речення, перелічування ознак тощо).
- Прочитайте частину тексту, знайдіть у ньому роздум (опис, висновок тощо); поміркуйте, з якою інтонацією його необхідно читати.
- Знайдіть уривок тексту (або речення, вислів), який треба прочитати з почуттям суму (обурення, радості).
- Знайдіть і прочитайте уривок тексту, який виражає найбільше напруження (хвилювання, здивування). Як його краще прочитати?

Зважаючи на те, що дітям часто доволі складно дібрати слова для вираження своїх почуттів, під час опрацювання тексту доречно пропонувати їм своєрідний словничок-опору, де подано слова: *радість, захоплення, замилювання, зачарування, здивування, бадьорість, життєрадісність, віра, любов, гордість, ніжність, лагідність; смуток, жаль, гнів, сором, біль, страх, співчуття, обурення, розчарування, зневага* тощо. Спостереження за навчально-виховним процесом переконують, що школярі, які систематично користуються такими опорами, значно краще висловлюють свої почуття, ніж їх однолітки з інших класів.

Успішному виразному відтворенню тексту значною мірою сприяє його розмітка (партитура), з якою учні знайомляться поступово, починаючи з 2 класу. На нашу думку, в 3–4 класах навчати дітей складати партитуру краще на прикладі вірша, у якому є не менш ніж три строфи. Методика роботи з розміткою може бути наступною:

1. Ознайомлення з новими умовними позначками. Крім загальноприйнятих позначень пауз, логічно наголошених слів, пониження й підвищення голосу, доцільно запропонувати школярам додаткові позначки, що є, як засвідчив власний педагогічний досвід, доступними й цікавими для них та сприяють розвиткові виразності читання:

∪ – читати весело; ∩ – читати сумно; ----- → – читати з прискоренням;
← ----- – читати з уповільненням; – читати пошепки.

2. Зразкове читання вчителем першої строфи вірша з дошки та його колективна розмітка з фіксацією уваги дітей на дотриманні пауз, логічно наголошених словах, інтонації підвищення або зниження голосу, вибору темпу й тону мовлення, сили голосу.

3. Робота школярів у парах або групах: розмітка наступної строфи вірша; індивідуальні вправлення в читанні вголос з обов'язковим аналізом, коментарями однокласників та вчителя.

4. Самостійна робота учнів над розміткою третьої строфи віршованого твору; показові читання біля дошки.

Пропонуємо варіант розмітки віршованого тексту для учнів 3–4 класів:

∪ Зайчик для сестрички | виплів рукавички.|| ↘
∪ Для сірої мами | він пошив панаму.|| ↘
∪ Для старої бабці | склеїв з листя капці.|| ↘
Добре натомився, | спати уместився...|| ↘
← -----

(М. Пономаренко)

Правильне використання інтонаційного забарвлення мовлення доповнюється вдалим промовистим жестикулюванням, мімікою, позою під час читання. Це допомагає передати й настрій, і ставлення до прочитаного, й оцінку подій та характерів. Організуючи слухання учнями виразного читання своїх однокласників, доцільно використовувати прийом зіставлення різних варіантів звучання твору.

Цікавим прийомом для розвитку навичок емоційно-образної виразності є використання "мімічних портретів" – схематично зображених "личок", які передають певний емоційний стан (радість, сум, здивування, задумливість тощо). Дітям пропонується прочитати текст з опорою на певний "портрет". Зауважимо, що, добираючи текст або речення для такої вправи, необхідно обов'язково враховувати їх зміст, адже виразне читання має бути природним. Не можна, наприклад, пропонувати скоромовки й чистомовки для читання з опорою на "мімічні портрети", оскільки ці тексти мають іншу дидактичну мету.

Виразне читання художніх творів, у яких розкривається краса навколишнього світу, внутрішній світ людини, її переживання, думки, мрії, розширює життєвий досвід молодших школярів, сприяє усвідомленню ними загальнолюдських цінностей, норм поведінки, які підтримуються суспільством.

Наші методичні поради не вичерпують усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в удосконаленні навичок виразного читання в процесі позакласної роботи з учнями початкових класів; у дотриманні наступності та послідовності процесу розвитку виразності читання в учнів середніх та старших класів та ін.

Список використаних джерел та літератури

1. Григорук А. Виразне читання як засіб розвитку емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів / А. Григорук, І. Мельник // Почат. шк. – 2010. – №9. – С. 19–23.
2. Капська А. Й. Виразне читання / А. Й. Капська . – К. : Вища шк., 1986. – 166 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Вид. дім "Освіта", 2015. – С.71–97.
4. Скрипченко Н. Ф. Шляхи вдосконалення класного й позакласного читання у 1 класі / Н. Ф. Скрипченко // Почат. шк. – 1990. – № 10. – С. 43–51.
5. Яцух Ю. А. Цікаві вправи з розвитку навички читання до текстів "Читанок" для 2–4 класів / Ю. А. Яцух // Почат. навч. та виховання. – 2006. – № 8. – С. 26–36.